

GAJDOS TIBOR (1917)

"Minden vajdasági író bizonyos módon vidéki..."
(Levélinterjú)

I. A KISEBBSÉGI HELYZETRŐL

Jugoszláviai vagy vajdasági magyar irodalom? Egyre megy. Én szívesebben mondom vajdaságinak, mert ilyen a jellege.

A vajdasági magyar irodalomnak szerintem vannak olyan sajátosságai, melyek megkülönböztetik más kisebbségi irodalmaktól és a magyarországitól is. A kisebbségi jelleget meghatározónak tartom. A környezet, az olvasók létszáma, a kiadás szűkösebb keretei (monopólium). Ezek meghatározzák az író helyzetét a Vajdaságban. El tudnék képzelni ettől kedvezőbb körülményeket, ösztönzőbb helyzetet is. Minden vajdasági író bizonyos módon vidéki, de ha nem a "központban", hanem a kiadótól, rádiótól, tévétől távolabb él, akkor ez a "vidéki" peremre taszítottság még inkább kidomborodik.

Budapest szerepe a vajdasági magyar irodalomban nézetem szerint jelentéktelenné zsugorodott. Budapest nem kíséri eléggé munkánkat, és nem is a régi tekintély többé. A vajdasági magyar irodalom szétforgácsolódott, jelenleg periférikus helyet foglal el a magyar kultúrában - de nem önhibájából. Úgy látom, hogy a vajdasági magyar irodalmat egyre inkább csak az anyanyelv fűzi az egyetemes magyar irodalomhoz.

Az anyanyelv azonban romlik. Ennek elsősorban a két- és többnyelvűség az okozója. Persze, szubjektív tényezők is közrejátszanak. A nyelvápolás hanyatlóban van, bizonyos "beletörődöttség" is észlelhető.

II. A HAGYOMÁNYOKRÓL

A gyökerek Szép Ferenchez és Hiadorhoz nyúlnak vissza, ezekre soha nem lehetett építeni.

Csáth Géza és Kosztolányi Dezső még fiatalon elhagyták Szabadkát, Pesten lettek nagyok. Somlyó és Gyóni csak rövid ideig élt ezen a tájon... Milyen hagyományokra lehetett volna támaszkodni?

Szenteleky Kornél couleur locale elmélete sem talált számosabb követőre Vajdaságban. Mégis meg kell állapítani egy érdekes mozzanatot: a pesti irodalmi körökhöz annak idején talán legközelebb álló Herceg János kisprózájában a helyi színek és ízek a mai napig is kiütöznek, ha nem is "népies" vonatkozásban. Értekezéseiben viszont a leginkább "européer" — "kitekintő" írónk!

A két világháború között a *Népkör* és a *Híd* körül tömörülő haladó szellemű ifjúság foglalkozott falukutatással, mégpedig a magyarországi népi írók egyenes hatására. Ez a mozgalom, ha nem is terebélyesedett ki, igenis létezett.

Vajdaság mai irodalmában az elhunyt Csépe Imrénél, majd Gion Nándor prózájában lelhetők fel a helyi színek, ha nem is épp a Szenteleky-elmélet jegyében.

A vajdasági magyar népi szokások, mondák, babonák stb. a már középnemzedékhez tartozó Jung Károly költő személyében új kutatóra és feldolgozóra leltek. Sikeres munkája bizonyítja, hogy e tájegységnek is van saját népi kultúrája.

Véleményem szerint a második világháború utáni irodalmi élet a régiiek, illetve a *Kalangya* és a *Híd* hagyományaiból indult el. Az idősebb középnemzedékre is némileg kihatott (pl. Fehér Ferenc, Németh István).

A *Symposion*-nemzedék valóban szakított a gyökerekkel, a hagyományokkal, még akkor is, ha avantgardista törekvések elvértve akadtak Vajdaságban a huszas években.

Ez a nemzedék — helyesebben a fiatalok — már inkább a modern jugoszláv irodalom és a nyugat-európai irodalom felé nyitottak, változó sikerrel.

III. A MAGYAR-SZERB IRODALMI KAPCSOLATOKRÓL

A vajdasági magyar írók ismerték a helyi szerb írók (Sterija Popović, Zmaj Jovan Jovanović, Veljko Petrović stb.) munkáit. Erről a témáról bővebbet inkább az irodalomtörténészek mondhatnak.

Véleményem szerint az 50-es évek harca a szocialista realizmus ellen egyenesen nem vezethető vissza a két háború között kialakult ádáz vitákra. Az új irányzatok, az új politikai klíma következményeként jelentkeztek. Fölhívnám a figyelmet arra a tényre, hogy Krleža, az ellentábor vezére nem is volt a szürrealizmus híve.

Egymás irodalmának fordításán elsősorban a *Forum* fáradozik többé-kevésbé tervszerűen, de a személyes kapcsolatok és ízlések is nagy szerepet játszanak. Ezen a téren Borbély János műfordító, valamint Fehér Ferenc és Ács Károly értek el komolyabb eredményeket.

IV. KRITIKA, IRODALOMSZERVEZŐ TEVÉKENYSÉG

A kisebbségi irodalomban a kritikának nem juthat más feladat, mint más irodalmakban. Legfeljebb — a körülményekre való tekintettel, több jóindulatot (de nem elnézést) mutathatna az irodalmárok munkája iránt. A fölszabadulás után éppen a fent említett hozzáállás volt a jellemző, aztán következett a bunkózások és leszámolások korszaka. Ma már higgadtabb és érettebb hozzáállás jellemzi kritikánkat. A magyarországi kritikától elsősorban azt várnám el, hogy egyáltalán foglalkozzon velünk, mert a jelenlegi helyzetet mellőzésnek is tekinthetjük.

A szerb kritikusokat nem túlságosan érdekli a vajdasági magyar irodalom, igaz, fordítva sem rózsás a helyzet. Én nem észleltem a vajdasági irodalomban tudatos szervező munkát. Ez a múlt, ma egészen más a helyzet.

Az irodalomnak lehet, de nem szabad programot adni. Az irodalmi szakember közvetve befolyásolhatja az irodalmi munka fejlődését. A regénypályázatok munkára serkentetik az írókat (amennyiben biztosak azok objektivitásában és tisztaságában), és új tehetségek felfedezése is elképzelhető általuk.

V. A NEMZEDÉKI ELFOGULTSÁGRÓL

A nemzedéki különbségek és ellentétek nem a szerb irodalom iránti viszonyulásban mutatkoznak meg, tehát ott nem is kell keresni. Mindig voltak súrlódások a különböző nemzedékek között, és ez a Vajdaságban nagyon is kiütözik, olykor eldurvult formát ölt. Az idősebbek lehiggadnak, megtalálják önmagukat, és úgy-ahogy helyüket az ég alatt. Röviden - kifornak, esetleg elfáradnak és beletörődnek... A fiatalok mindig valami mást akarnak, valamit, ami szerintük újabb, jobb, a kornak megfelelőbb. Sőt megkockáztatom: olykor nem is tudják, mit akarnak, inkább csak tagadják a létező létjogosultságát. Aztán ismét jön egy nemzedék, mely őket tenné talonba...

Ideális lenne, ha a polarizálódás csak termékeny vitákhoz vezetne, de ez csak vágy-álom. Inkább a "csendes fojtogatás" a jellemző, és ebből az olvasó semmit sem nyerhet. Voltak, de már nincsenek hagyomány-viták. Az új utak keresése és a sokszínűség nem a kisebbségi létből, hanem a környező kultúrák befolyásából ered. És egy jó adag tudatzavar is közrejátszik, amit talán a lélekbúvárok tudnának szakszerűbben megmagyarázni. A szét-húzás és a nemzedéki elfogultság nagyon is kimutatható más jugoszláviai nemzetek irodalmi köreiben is. Egyáltalán nem magyar specialitás.

VI. OLVASÓKÖZÖNSÉG, KÖNYVKIADÁS, SZÍNHÁZ

A vajdasági magyar irodalomnak ma is van olvasóközönsége, ha egyáltalán olvasóközönségről beszélhetünk, amikor ennek létszáma oly csekély. Ezt a szűk kört némileg a diákok kötelező olvasmányai szélesítik. Értő közönsége? Legfeljebb azokról a szellemi dolgozókról lehet szó, akik a szakkönyveken kívül néha más olvasmányt is kézbe vesznek.

A vajdasági olvasóközönség jobban érdeklődik a mai (helyesebben viszonylag mai) magyarországi írók művei iránt. Passuth, Moldova, Berkesi, Szilvási, Szabó Magda elég népszerűek. Csoóri, Nagy László, Weöres Sándor - és még mindig József Attila és Radnóti...

A jugoszláviai közönség nem ismeri eléggé a magyar irodalmat. A tanulmányokat többet fordítják.

A magyar nyelvű könyv megjelenésének lehetőségei szűkösek. Egyetlen kiadó kezében összpontosul minden, így még nagyobb jóakarat mellett sem lehet megfelelő lehetőségről beszélni. A gazdasági helyzet még a fennálló lehetőségeket is leszűkíti.

A színház és az írók csak esetenként találják meg egymást. Ennek következtében komoly vajdasági magyar drámairodalom nem is alakulhat ki. A helyzet tovább romlik...

A színház segíthetné az anyanyelv ápolását - de jelenleg erről szó sem lehet. És nem csak a színház hibájából. Hiszen a modern dráma sok esetben a betyárnyelvet részesíti előnyben.

1987. október

(Bojla Éva)